

McBride 18

THE STRAND MAGAZINE

SHERLOCK HOLMES RETURNS

Ipastarreko hilketak

BY AITOR ITURBE
Illustrated by Jon Zubiaur

pister bertakoentzak, Ipastar lekeitiarrontzat herri polit eta baketsua da, idilikoa eraikin berri horiengatik ez balitz, baina beti ez zen hala izan. Polita lehen ere izango zen, baina baketsua... Hamarraldi bitan, hiru hilketak sonatu gertatu ziren (eta beste bat lehentxoago). Lau erahilketa harritzeko marka bada, harritzekoagoa da denak inguru edo paraje antzekoan gertatu izana. Epi-zentroa Hirukurtzietan zegoen. Bideak, Ispasterrekoa behintzat, mortalak ziren. Homo homini lupus! Gizakia gizakiarentzat otsoa omen da. Gure otsoek euskaraz zekiten, etxeok ziren.

Lau erahilketa eta lau epaietak askotarako ematen dute, santuena ere aspertzeko beste. Nik, zer erremedio, legajo eta dokumentu denak

irakurri behar izan ditut eta ordenagailuan geratu da saiakera potoloren bat den-dena zehatz mehatz azalduz, behintzat lantxo hau idazteko balio izan digutenak, baina nahiago izan dut, zuon (zori) onerako eta, zergatik ez, neurerako, artikulua "arinagoa" (ezen ez friboloa) idatzi, arreta ikerketa arloan ipini eta detektibe lana bete, Sherlock Holmes eta Watson doktorea gogoan.

Badaezpada, puntalakurloei aurrea hartzea alferrikakoa den arren, esan, ez dela izan artikulua honen asmoa auziak eta sententziak zuzentzea, ez naizelako ez epailea ez historia-fikzio zalea. Esan berriro, gertatu zenari beste bueltatxo bat eman nahi izan diodala (deabruaren abokatuaren papera hartuz, akaso) eta bide batez garai hura (gizartea, krimenak, justizia...) zuoi erakutsi.

Has gaitzean, arina izango dela promestu dut, lehenengo erahilketarekin.

CHAPTER I • HATE: Martin Uriarteren heriotza

Martinen heriotzak (urriak 21, 1725) hasteko ez du inolango misteriorik. Dena egin zen egin behar zen legez. Ispasterreko agintariak, fialak deitzen ziren orduan, hilketaren berri eman zioten korrejidorearen tenienteari eta ikerketa hasi zen. Ganoraz egin zuten lana: derrigorrezkoa zen itzultzailea aukeratu zuten euskaraz bakarrik zekitelako testigu eta akusatuek, gero zirujauak gorpua aztertu zuen lurperatu baino lehen eta azkenik testigantzak etorri ziren.

Ez zen gehiegirik ikertu behar izan segituan ezagutu izan zirelako hiltzaileak. Martin kolpeka hil zuten, baina ez zuten egurtu bera bakarrik, berarekin zihoazen beste bi gazte ere jipoitu zituzten. Bi horien testigantza ezeztazina zen. Ispasterrekoak ziren erasotzaileak, batzuk gainera, nahiz eta gaua izan, identifikatu egin zituzten. Jakina, hiltzaileek ihes egin zuten arren, justizia ez zen geldituko. Gizon gaztea hil zuten kolpeka, ziurrenik heriotz zigorrari aurre egin beharko zioten.

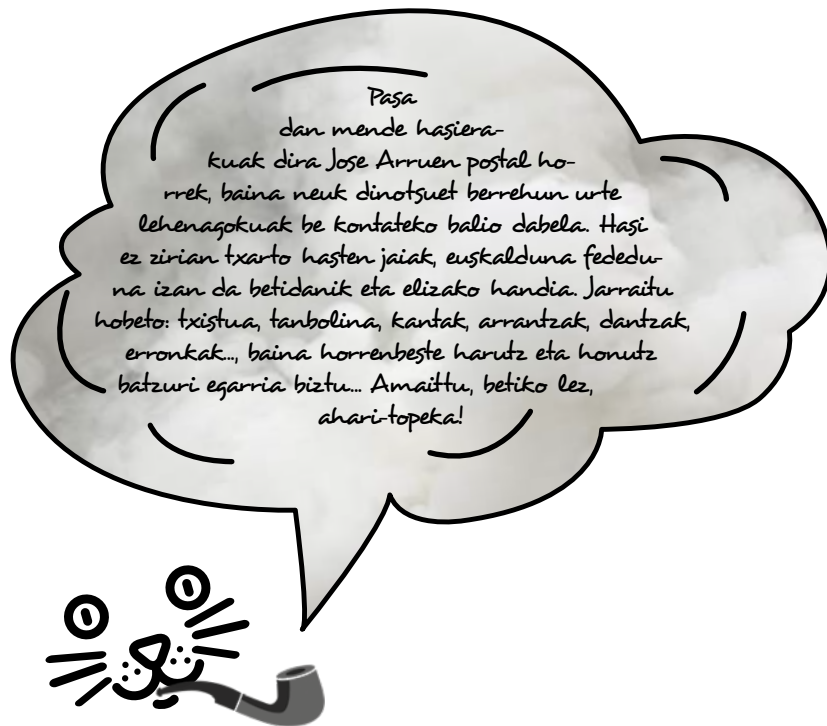
Bada, ez zen halakorik gertatu, Martin Uriarteren alargunak barkatu egin zien eta gure foru-legediaren arabera epaia bertan behera gelditu zen. Ulergaitza dirudi alargunaren portaera, baina ez zen konponbide txarra. Egina eginda zegoen, senarra ez zen bueltatuko eta semetxoa hazi behar zen. Gainera pariente eta herritar asko zeudenez zikinduta, hobe zen akordio egokia lortzea: *“entre los dichos culpados havia primo y parientes del dicho Martin y que su muerte subcederia con algun descuido, sin animo, ni rencor de matarle por medio de sacerdotes y personas principales deudos y amigos que han ynterbenido, y por que Dios nuestro señor manda perdonar a los enemigos estan determinados de hazer relajazion y desistimiento de dichas acciones, mediante la obligazion que han de hazer de entregar a la dicha Ana de Miriategui duzientos ducados de vellon, para alimentos de un hijo suyo y del dicho su marido llamado Diego de edad de siete meses, dentro de un año...”*. Berrehun dukat balio izan zuen Martinen heriotzak!

Berrehun dukat gehi hileta eta mezak, medikua eta zirujaua, eta teniente generalaren gastuak, guztira 4.237 erreal. Zuritzeko erasotzaileek urte bat herritik kanpo egin behar izan zuten. Hori mauka!

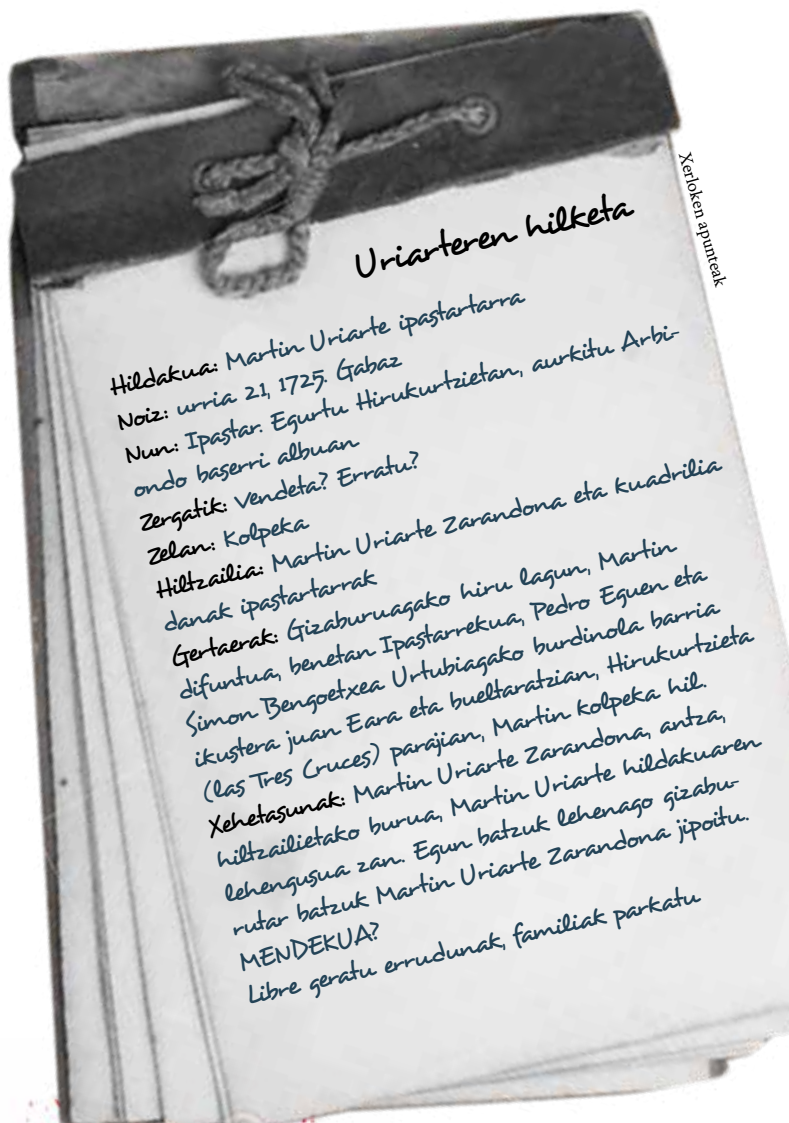
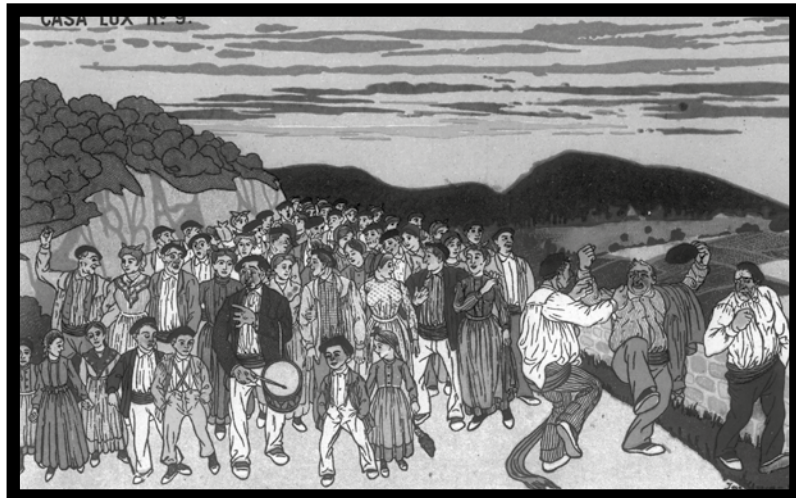
 Miauka entzun dot? Ez dot nahi, iparraldekuak esaten daberen moduan, finolatu, baina nire ustez ez zan ondo ikertu. Deskuiduan, nahi barik hil ebela sinistria kostatzen jat *“su muerte subcederia con algun descuido, sin animo, ni rencor de matarle”*. Ilun egoala badakigu, baina ez zirian ez itsuak ezta gorrak be. Simon Bengoetxeak erasotzaile biak eta inguruan egoazan beste hiru pertsona ezagutu ebazan. Albotko herrikuak izanda zelan ez zirian alkar ezagutuko ba? Zirujauak aztertu eban gorpua hil aurretik: *“... bio que junto al hueso petoso de la caveza al lado derecho cerca de la sien, algo mas arriba tenia una contusion que llaman equimosis, y en el omoplato de la parte ysqquierda otra magullazion echa con instrumento magullante y sobre el hombligo a la parte derecha otro golpe de patada al parecer, y la bolsa y testiculos ensangrentados y enegrezidos por la joagulazion (sic) de la sangre; asi bien echa de patada; y de la misma suerte sobre el empenne? y bejiga... se podia presumir, la tenia vrotta...”*. Deskuiduan? Baina alargunak partatu baebazan, nor naz ni horrek kondenatoko!

Xerlokek nik baino gehiago daki eta agian arrazoia du, baina nik sinistu nahi dut Ispasterrekoak erratu egin zirela, beste batzuk egurtzen ari zirela pentsatu zutela.

Hala ere, egia da baita ere, nahita ala deskuiduan izan, gizona hil zutela eta Martin barik Juan Iguarriza deitu izanak ez zuela ezer aldatuko. Preseski Juan Iguarriza gizaburutarraren hitzek zertxobait laguntzen digute: *“aunque con el declarante y Pedro de Yguarriza su hermano armo pendenza el dicho Martin de Uriarte y Zarandona la noche de Santa Ana en esta dicha anteyglesia de yzpaster estando echando un trago con dos hombres de hereño y le tiro con el jarro que tenia en la mano por haverle provocado dandole un cachete en el ojo y al declarante agarrandole por dos veces de los cabellos y dandole diferentes golpes... y aunque no ha sido amenazado el declarante ni su hermano por el dicho Martin de Zarandona de benganza, ni desafiado para riña, le ha dicho Miguel de Alberro zirujano vezino de la villa de Lequeitio que pareziendoles ser el declarante y dicho su hermano Pedro, executaron la muerte de dicho Martin y los golpes de dicho Simon; Y tambien le a dicho Cathalina de Muguertegui madre del susodicho que el dicho Martin de Uriarte Zarandona se ha declarado a Maria de Uriarte... que la muerte del dicho Martin de Uriarte su primo havia executado pareziendo hera el declarante...”*. Herrien arteko liskarrak, kirol nazionala! Baliteke deskuiduan izatea. Ez du ematen inor, gutxiago lehengusua, hiltzeko asmorik izan zutenik. Gainera Hirukurtzieta parajearen egurtu zuten eta Arbiondo baserriaren amaitu zuen seguruenik baten batek damututa lagunduko ziolako.

Erabilitako dokumentuak
 BFAH, Notariala, Lequeitio, NO452/(265/266/267), 1725
 BFAH, Notariala, Lequeitio, NO454/(0010/11/12/13/14/58/59/71), 1727
 BFAH, Judiziala, Teniente generala, Kriminala, JTB0907/007, 1725

CHAPTER II • GREED: Miguel Urkizaren heriotza (irailak 29, 1755)

Nahiz eta hasiera-hasieratik ezagutzen zen “ustezko” hiltzailea, prozesu judizial luze, korapilotsu eta tarteka iluna hasi barik zegoen hiru aste geroago.

 Ondik burukomina dauko honak!

Miguel irailaren 29an egurtu zuten, urriaren 10ean hil zen eta urriaren 19an jakinarazi zioten teniente generalari, denbora demasa hiltzaileak trankil-trankil ospa egiteko. Fielak kartzelarekin ordainduko zuen, baina (hau Xerloken eta bion ustea da) “ustezko” hiltzaileak eta konplizeak urregorritzko denbora irabazi zuten; izan ere, laguntzaileak alde egin zuen. Berriro ere, badirudi herritarrek elkar babesten ari zirela.

Denak ziren Ispasterrekoak, hildakoa eta bi hiltzaileak, baita testigu gehienak ere. Hainbat lekukok (30etik gora!) eman zuten testigantza eta ordu, leku eta distantzia parasmametxa horretatik ustegabeen (ala ez) salbu atera zen “ustezko” hiltzailea. Ustegabeen, defuntuak hiltzailea identifikatu zuelako eta hiltzailearen testigantzen kontraesanek eta konplizearen ihesak hala iragartzen zutelako. Baina abokatu defentsariaren abilezia eta fiskalaren dorpeziak ezusteko hori posible egin zuten. Zorte handia izan zuen Domingo Goyok (hala deitzen zen ustezko hiltzailea) abokatu kuradorearekin. Abokatu eta kuradorea Domingo juridikoki gaztea zelako (25 urtetik beherakoa).

Testigu apraposak lortu zituen eta defentsa bikaina erakutsi zuen. Ostera, fiskalak (promotor fiscal) ez zuen bere lana ondo bete; egia esan, ez zuen laguntzarik aurkitu, defuntuaren emazteak eta semeek ere lepoa eman zioten errudunak barkatu zituztenean. Zer egingo zuen fiskalak horren aurrean?

Bai, oraingoan ere, familiaren barkamena lortu zuen hiltzaileak, izana izan, baina fiskalak lapurreta ere egon zenez ez zuen auzia amaitutzat eman. Alferrik izango zen!

AUZIA

Legajo edo zati biz osatuta dago auzia, eta lehen zatia irakurtzen duenak ez du dudarik Domingo Goio kondenatuko dutela nahiz eta azken momentuan defuntuaren familiaren barkamenak eta Juan Bollar eta Maria Iturraldearen testigantzek zalantzaren bat sortu.

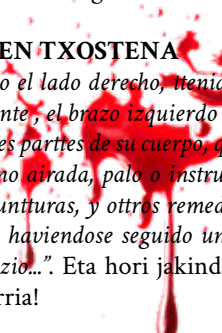

Lehenengo zatia (primera pieza)

Juan Aguirre Solarteren hitzak erabiliko ditugu, Migueli entzundakoak, jakiteko zer gertatu zen: *“... que la cttada noche del dia del Señor San Miguel proximo pasado yendo desde la la funcion de danzas que hubo aquella ttarde junto a la Parroquia desta Republica para su casa, en dicho Robledal de Gazetta camino real, (sin que pudiese dezir si le siguieron detras, ó le hubiesen aguardado) le acometieron dos con palos, y sacudiendole reciamente en su cuerpo le havian ttendido al suelo, donde le dieron de pattadas y por quanto havia conozido a Domingo de Goyo mozo soltero natural desta Antte Yglesia aunque no al otro su compañero le (APURTUTA) a aquel, que le dexase con vida siquiera para confesarse llamandole con su nombre; a que le havia respondido dicho Domingo me conozes? y dichole el expresado Miguel que si bolbio a dezir que no le conozeria mañana; y a este ttiempo le havia repetido los golpes con palo, el expresado Domingo; y por quanto el expresado Miguel se fingio de muerto no ablando palabra alguna, el ttal compañero inconitto le havia dicho al cttado Domingo que le dexase pues le sacudio basttante; y que en este lanze le quittaron ambos, un pañuelo de seda, un cuchillo de faltriquera y algunos dineros...”.*

Miguel behin eta berrir errepikatu zuen gauza bera; gezurretan ibiliko zen hilzorian zegoen gizona? Hildakoaren plantak egin zituelako, bestela bertan akabatuko zuten! Hala ere handik gutxira hil zen mediku eta zirujauaren eginahalak gorabehera. Zabala zirujaua ahalegindu zen baina...

ZIRUJAUAREN TXOSTENA

“... hallo que todo el lado derecho, ttania contiiso, y fracturado dos o ttres costillas, y junttamente, el brazo izquierdo magullado barios golpes en el otro brazo, y en diferentes partes de su cuerpo, que a su parecer, sin menor duda, fueron echas de mano airada, palo o instrumento, conttundente y haviendole echo seys sangrias, untturas, y otros remedios que pide la Arte, no se sinttio mejoria ninguna, y haviendose seguido una inflamacion intterna, y de ella delirio grande, fallezio...”. Eta hori jakinda Juan Agirre Solartek ez zuen ezer egin! Harrigarria!

  Juan Agirre Solarte fielaren ezjakitiak (ala lar jakitiak?) *“... ignorar como rusttico Labrador el que esttubiese precisado ni obligado a dar parte a los Señores Jueces...”* dana izorratu eban... Rusttico Labrador! Ez eukan, ez, loba Benturaren antzik, ha ministrora be heldu zan gero! Horren erruz ez zan jakin eta ez dakigu benetan zer pasa zan. Nori jakon komeni hori? CUI BONO? Portzieto zer deritzozue difuntuaren familiaren ziabogiari? Isuntzakuak bez! Holako markarik, aitta gijazuak burua altza baeban!

Testigu guztiak errepikatu zuten goian esandakoa, baina kantitatea baino hobeia omen da kalitatea. Fiskala ez zen konturatu (ziurrenik bai, baina...) testigu guztiak entzundakoa errepikatzen ari zirela eta batzuk gainera entzun zutenari entzundakoa eta abar. Nahikoa zen Miguel Urkizak esan zuenari ahuleziaren bat aurkitzea karta-gaztelua erortzeko. Baina momentuz 33-34 testiguk gauza bera aitortzea, baliagarria zen. Gainera Domingo Goio eta Juan Agirre Solarte kartzelan zeuden eta

Bautista Etxebarrieta atxilotzeko agindua emanda.

Lehenengo ezustea defuntuaren familiak eman zuen. Denok bat egingo dugu ez zela normala urriaren 22an Domingo Goio hiltzaile krudela salatu zutenek azaroaren 13an barkatzea. Shakespeare-en zale amorratua den Kurikek esango lukeen antzera **“Something is rotten in the state of Denmark”**.

Badakigu barkamenak zer zekarren *“... segun fuero una vez remitida la injuria como la remitieron y perdonaron, no se puede, sino es con notoria nulidad y expreso contrafuero”*; oraingo honetan, berriz, lapurreta tartean, ez zuen balio izan. Nire ustez familiak (eta nork ez Ispasterren?) auzia amaitu nahi zuen, baina ez zen hala izan. Defuntuaren eta haren familiaren ondra zikinduta geratuko zen auziko bigarren zatian. Abokatuak bere lana bete behar zuen.

Bigarren zatia (segunda pieza)

Badaezpada, esan beharra daukagu ez dela gure asmoa epailearen erabakia ezetzatu eta Domingo Goio kondenatzea. Ez ginen han egon eta ez dakigu zer gertatu zen. Zalantzak izan ditzakegu, baina libre utzi zuten, eta hori ukaezina da, bere jarrera eta abokatuaren lanari esker.

Martinek agertu zuen tenplea eta uste sendoa ihes ez egiterakoan eta errugabea zela behin eta berrir errepikatzean izan zen bere bermerik onena. Errudunek, aukera izanda, alde egiten dute.

Horrez gain, abokatuaren lana izugarria izan zela onartu behar dugu.

1-Fiskalak Miguel Urkiza 19:00-19:30 artean erahil zutela, abokatuak 19:00-20:00 artean alibia (coartada) aurkitu Domingo Goio eta, bide batez, Bautista Etxebarrietari.

2-Fiskalak Miguel Urkizak Domingo Goio erasotzailea ezagutu zuela, abokatuak, bat ez ezik, bi alternatiba aurkeztu:

a- Miguel mozkortia lehenago ere antzeko gertakari batean konfunditu zela.

b- Gau iluna, ilbehera, euria, azken finean ezin zela ondo ikusi.

3- Fiskalak Bautista Etxebarrietak ihes egin zuela erruduna zelako, abokatuak ihes egin zuela bai, baina, errugabea zenez, kartzelara joan nahi ez zuelako heriotz zigorraren beldur.

Baina, hau gure ustea da, ez ziren gauzak ondo egin.

Domingo Goio, neurri handi batean, salbu atera zen Juan Bollar eta Maria Iturraldearen testigantzei esker. Beste guztia, Miguel mozkorra zela ..., huskeria zen horrekin konparatuz.

Zazpiak eta zortziak artean Domingo Goio, Bautista Etxebarrieta, Juan Bollar eta Maria Iturraldea elkarrekin afaltzen egon baziren Erremerterriko baserrian ezin ziren izan Miguel jipoitu eta lapurtu zutenak. Baina Juan Bollar eta Maria Iturraldea Bautistaren anaia Erremerterria baserriko morroia eta neskamea ziren. Zer esan behar zuten ba? Nola ez zituzten ezetzi?

Alabaina, funtsezko testigu bat zegoen (gainera abokatuak aurkeztutakoa) kontuan hartu ez zena. Maria Agirre Erremerterria baserriaren albo baserrian bizi zen, Kortazar Aldekoan, eta harek zazpi ta erdietan ikusi zituen Goio eta Etxebarrieta Erremerterriko baserri heltzen. Bera eta bi ahizpa zeuden baserriko atarian horiek biak heldu zirenean. Agirretarrek euren begiekin ikusi zuten, beste testiguen, berriz, Bollarrek eta Iturraldeki ziotena errepikatu zuten. Zergatik entzungor egin zuten zuzeneko testigantza hau? Zazpi ta erdietan bueltatu izanak susmagarriak errudun bihurtzen zituelako.

1. ORDUTEGIA Domingo Goio beraren lehen adierazpenak. (BFAH JTBO563/007, 104 v-110 r)	2. ORDUTEGIA Abokatuak prestatutakua (BFAH JTBO563/001, 5 r-v)
14:00 Tabernan edaten	
17:30 Ezpata-dantzan parte hartu (despues una ora antes de anochezer a su parezer se empezo una danza de espadas... en la que se manttubieron danzando cosa de un cuarto de ora que duro...).	
17:45 Etxera erropak aldatzera	
18:00-18:15 Plazara bueltatu eta lagunakin barriro alkartu. Lehenengo Francisco Atxabalekin geratu apur baten (no era noche oscuro, sino entre entre dos luzes). Gero beste batzukin, Etxebarrieta barru (fue ttambien entre dos luzes). 15 minutu egon Etxebarrieta eta lagunakin (se dettendria con el (Etxebarrietarekin) cosa de un cuarto de ora)	18:30 arte dantzan "se mantuvo en este paraje y sitio hasta las Ave-marias" ORDUNTXE BENETAKO GABA
18:30/18:45 Etxebarrietagaz batera alde egin plazatik, lehenengo Domingok oinetakuak aldatu bere etxian eta segiduan (paso inmediateamente) Etxebarrietaren etxera aldatzera eta afaltzera. Distantziak oso txikiak dira Ispasterren!	18:30 etxera erropak aldatzera "en este tiempo se retiro a su casa a mudarse"
18:30/45-19:30 ???	18:45 plazara bueltatu "buelto al mismo paraje a divertirse" 19:00 (baino arintxuago) etxera berriro bueltatu Bautistagaz "antes de las siete bolvio a su casa"
19:30 Etxebarrietaren etxian afaldu (que a una ora, despues de anochezido,... fueron juntos el declarante y dicho Bautista de Echevarrieta... y cenaron los en ella los dos juntos y un criado y criada...).	19:00-20:00 Erremerteria baserrian afaldu Bautista, Maria Iturralde eta Juan Bollarregaz "desde alli a la casa de Martin de Echevarrieta y en ella zeno a las siete de la referida noche"

 Ez zan ez, tontua abo-katua! Hau be katunekua eta... Argi dago batian esaten danak eta bestian, ez daukela zerikusirik. Noiz esan zan guzurra? Ez da Unibertsi-dadera jua bihar hori erantzuteko. Argia benetan Renteria auzilaria!

Domingo Goio kontraesanak errazegi konpondu zituen, erratu zela esanez eta kitto. "Preguntado, como dize que se dettubieron solo un cuarto de ora, desde que llego a dicho paraxe de mudarse la camisa, que fue entre dos luzes, tteniendo antes declarado, que una hora despues de anochezido salieron del referido paraxe para la casa del expresado Bautista de Echevarrieta, en lo que ay de diferencia tres quartos de hora. Dijo... que padezio equibocazion, en haver dicho antes que una hora y responde". Maria Iturralderen adierazpenak are hutsalagoak ziren, Abemariak (18:30) Animekin (19:00) konfunditzen zituen. Kartzelara ere sartu zuten konplizea zelakoan, baina libre utzi zuten.

Orduaren kontua oinarrizkoa bihurtu zen auzi honetan, bataila zelaia erloju bako herrian! Xerloke Domingo Goio beraren lehenengo testigantzan esan zuena eta abokatuak geroago "asmatu" zuena konparatu ditu eta argi geratzen da sei ta erdi eta zazpi ta erdi arteko momentu iluna ez dagoela ondo justifikatuta. Baina zeinek esan zuen 19.00-19:30 artean gertatu zela eraso? Miguel defuntuak gau ez izan zela esan zuen "despues de anochezido" eta Sanmigeletan seiak eta sei ta erdiak artean iluntzen du. Beraz gertaera sei ta erdiak bueltan ere izan zitekeen, zergatik ez?, eta Gazeta hariztirako joan etorria 15 minutukoa zen testigu

guztien arabera. Denbora bazegoen behintzat!

Hemen erakutsi zuen Joseph Renteriak bere maisutasuna: Juan Bollar eta Maria Iturraldearen testigantzak aprobetxatu behar ziren. Zazpiak eta zazpi eta erdiak artean gertatu zela krimena "asmatu" zuen (ez bazuen asmatu ere, lau haizetara zabaldu zuen) eta asmakeria horri indarra emateko aurkituko zuen beranduago testiguen bat zazpitan, tabernan ez bazen ere, hurbilean ikusi zuena. "Y porque van conformes los testigos de haver oido a dicho Miguel que el lanze le sucedio de siete a siete y media de la expresada noche veinte y nueve de San Miguel, en la que consta de deposiciones uniformes que a las siete horas de ella se hallava dicho Miguel en la taberna publica". Ez bata ez bestea ez ziren egiak. Askotan esan dugu defuntuak ez zuela ordua zehaztu, nekez beraz testiguen, eta Miguel zazpiretan tabernan ikusi zuenik ere ez zegoen (gero testigu bakar bat aurkitu zuen hori esango zuena). Maisutasun bera erakutsi zuen beste koskatxo batzuk gainditzeko ere: testigu nagusiaren izena kentzean, akusatua konplizearen ihesa justifikatzean, gau hura sekulako gaurik ilunena bihurtzean...

Baina ez du meritu guztia eramango abokatuak. Domingo akusatua erakutsi zuen tenplea errudun gutxik erakutsi dezakete. Horregatik, ihes

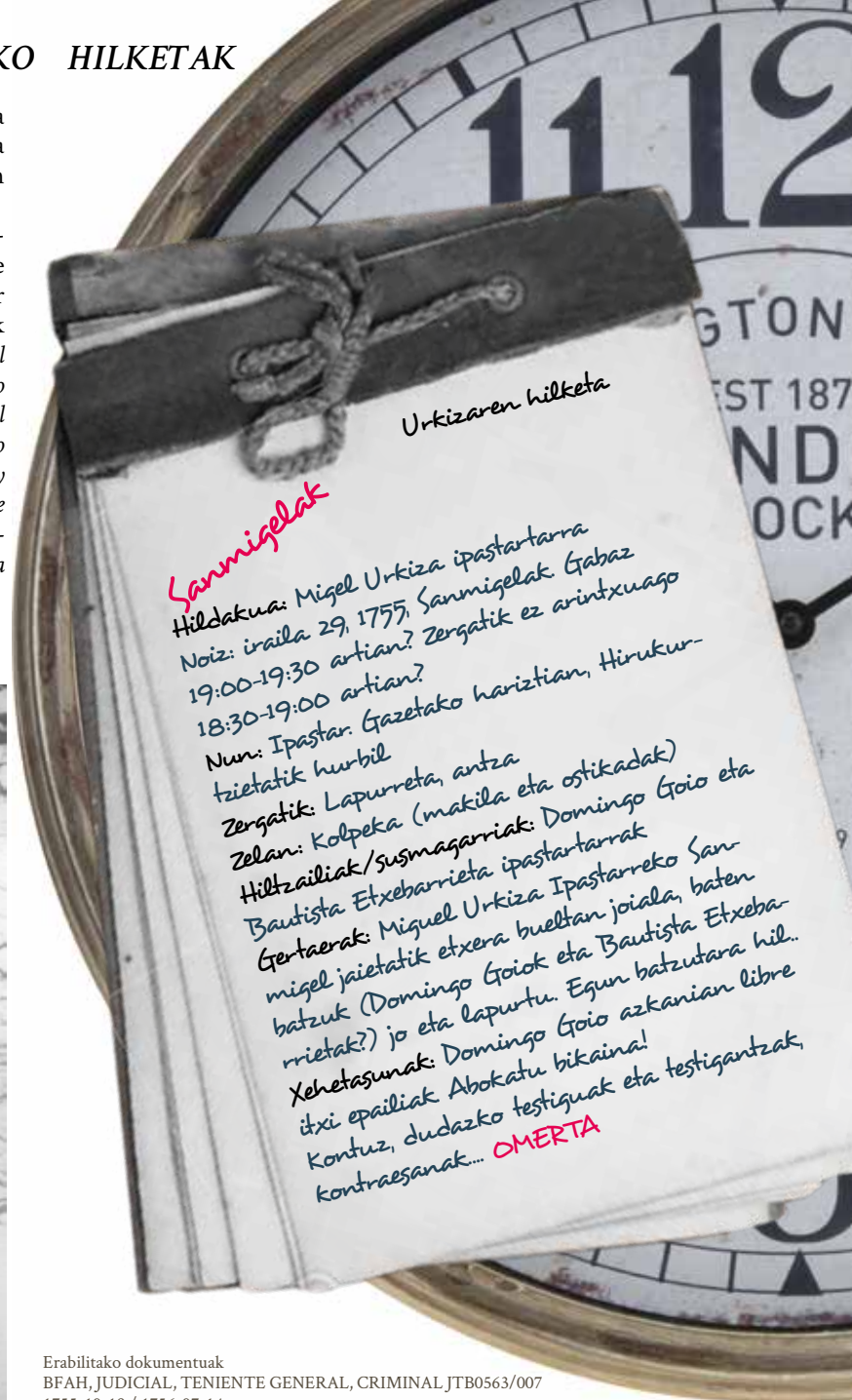
IPASTARREKO HILKETAK

egin ez zuelako batez ere, pentsatu dezakegu ez zela bera izan, baina testigantzek, paradojikoki bere aldekoak, batzuetan gezurrak, ez gara itzulinguruka ibiliko, abokatuaren trikimailuek eta Miguel Urkizaren adierazpenek zalantzak sortzen dizkigute.

Auziak amaiera krudela izan zuen, bata salbatzeko bestea kondenatu zuten, Miguel birritan hil zuten. Mozkortia ei zen eta lehenago ere okerrekoa akusatutakoa. Nork sinetsiko zuen jairik jai mozkor-mozkor eginda ibiltzen zen txoriburua! Domingo Goyoren abokatuaren hitzak gogorak ziren: "... que dicho Miguel anduvo toda aquella tarde del dia del señor San Miguel de combite en combite de vino clarete, que le venzio como afizionado, (que solo digo en defensa de mi menor) de donde naze que mal pudo conozer a sujeto alguno i de noche". Hori gutxi balitz: "Digo que dicho Miguel de Urquiza... fue frecuente a las funziones de tamboril y tabernas, y afizionado al vino, y se emborrachava las vezes que tenia ocasion, y en una de ellas viniendo de Vedarona una noche de San Bartholome tuvo su riña o reierta con Sevastian de Garatea, de cuia resulta guardo cama, y le hecho la culpa a Martin de Arana, indemne e inozente de semejante caso...".

Ispasterreko eliza XX. mende hasieran. Arinago erosi izan bazuten zorioneko erlojuak!

Erabilitako dokumentuak
BFAH, JUDICIAL, TENIENTE GENERAL, CRIMINAL JTB0563/007
1755-10-19 / 1756-07-14
BFAH, JUDICIAL, TENIENTE GENERAL, CRIMINAL JTB0563/001
1756-07-24 / 1756-08-15

SENTENTZIA

Fallo atento a los autos y meritos de la causa a los que en caso necesario me refiero, que el referido Franzisco de Gaztañazorre promotor fiscal, no ha justificado su accion y acusacion como justificar le combino, como ni tampoco el expresado Juan de Aguirre sus cargos y defensa, y que el citado Domingo de Goio, o su curador adlitem ha probado su defensa en bastante forma, declaro uno y otro asi, y administrando justicia absuelbo y doi por libre a dicho Domingo de Goio...

CHAPTER III • SCARE: Pedro Badiolaren heriotza

(irailak 29, 1765)

“En la villa de Guernica a treinta de Septiembre año de mil settecientos sesenta y zinco el señor lizenziado Don Juan Philipe Lopez de Mena, Abogado de los Reales Concexos, theniente general... se le acaba de dar noticia a su merced, que en jurisdiccion de la Anteyglesia de Yzpazter se ha cometido delito de muerte de un escopetazo a un hombre la noche...”. Oraingoan bai, gauzak hobeto egin ziren, hildakoa aurkitu eta segituan parte eman zioten tenienteari eta behar ziren erreztenak hartu ziren. Lekua, arropak eta ondasunak deskribatuz gain, arma bila ere ibili ziren. Miguel Urkizaren kasuan esaterako, ez zen halakorik egin beranduegi zelako, jakina.

Itxuraz ikerketa eredugarria zitekeenaren urratsak aztertuko ditugu:

1 Korrejidorearen tenientea informatu

Hurrengo egunerako tenienteak hilketaren berri zuen.

2 Gorpua eta ingurua arakatu

“En el camino real que tira desde la Parroquia de la Anteyglesia de Yzpazter para la villa de Lequeitio, siendo cosa de la siette y media oras de la tarde hoy? dia treinta de septiembre... se hallo un cadaber de hombre ttendido en el suelo pegante al camino real, al lado o parte del mediodia, bestido con chupa y calzón de paño negro polaynas del mismo genero, armador rojo de escanlatte?, zapatas puestas con ebillas xxx, la cabeza descubiertta, la cara mirando arriba, toda ensangrentada y a su lado un sombrero y un palo, ó baston negro de azebo delgado y de largo cosa de cinco quartas de bara y rexistrado sus faltriqueras del calzón y los bolsillos de la chupa, seno y otros paraxes del cuerpo se le hallaron, una pipa cortta de fumar, una bolsita de cuero biolado, con poca cosa de tabaco de oja picado, un baso liso de christal, un pañuelito ajado (APURTUTA) de lana que sirbe para narizes, una peseta (APURTUTA) e de plata, tres ochottes o peiezas de ocho un quartto y un ochabo que hazen todos siet cientos? quatro maravedis de vellon, zinco granos de manzana y (APURTUTA) peruchas, y no obstante barias y cuidados (APURTUTA) que se practicaron en el rexistro del cuerpo ya? cadaber y su cercania por si se podia encontrar alguna arma punzante, magullante, o de fuego u otra cosa, no se le halla mas de lo que queda referido...”.

3 Gorpua aztertu

ZIRUJAUAREN TXOSTENA

Manuel Zearra zirujauaren hitzak: *“... le ha hallado que entre la mandibula inferior y superior del carrillo derecho, tenia una herida morttal de arma de fuego con carga de perdigon disparada de muy zerca, porque en nada se esparcieron los perdigones y se ocuparon, o encaxaron, como en la concabidad de la palma de la mano, y salieron de entre las benas que llaman jugulares de la garganta, siendo causa la postura en que recibio el tiro que sin duda fue estando agobiado agachado o sentado y que en el resto de la cara, ni en el cuerpo le ha hallado otra herida contusion ni roturas...”*. CSI Las Vegas-ko Grissomek ere ez luke hobetuko, laburra eta ona, bitan ona!

4 Defuntuari lurra eman

Frantziskotarren habituekin enterratu zuten Badiola Ispasterren bertan Lekeition bizi zen arren. Nabarnizkoa jaitzaz, ez zuen familiarik izango Lekeition, kontixu.

5 Itzultzailea izendatu

Testiguen txandarako itzultzailea behar zen, batzuek euskara eta besteek gaztelania ez zekitelako: *“... por quanto ygnoraba su merced la lengua bulgar bascongada de esta tierra y sus indibiduos ygnoran la castellana de que usaba su merced...”*.

6 Testigantzak

Ez zen testigu asko behar izan. Berriro ere, hiltzailea ezagutzen dugu eta berriro ere, aske geratu zen! Defuntuaren familiak barkatu zion...

 Ostera be Watson maittia! Ixilik egon naz aunte arte, baina zenbat bidar esan bihar jatzu ez dala erakutsi bihar hiltzailia amaierara arte. Tira, zer egingo dotsagu bai! Dagoeneko ezagutzen doze erruduna, baina bittartian gertatuko dana be ez da makala!

GERTAERAK

Berriro irailaren 29a, San Migelak, festa, parranda...

Ispasterreko fiela, jaietatik bueltan etxera zihoan hainbat lagunekin batera, Obaiz parajeen lurtean etzanda gizon bat aurkitu zutenean: *“... repararon esttaba tendido un bulto de hombre, de largo en tierra...”*, baina edanda zegoelakoan aurrera egin zuten. Etxera heldu baino lehen Urkiza dorrera joateko eskatu zioten han Lekeitioko txistularia zegoelako gizon bati tiro egin ziola zioena: *“... fue prontamente a dicha casa de Urquiza torre, donde a la parte de fuera hallo al referido tamborilero, que estaba solo, con una escopeta en la mano, y sentado en una piedra...”*.

Danbolindariak fielari kontatu zion Obaiz inguruan aurkitu zuela gizon bat belaunikatuta eta berari eraso egin aurretik tiro egin ziola: *“... concluida la fiesta de danzas, a que havia tocado el tamboril solo, y sin ninguna compañía, con su tamboril al hombro y escopeta en la mano, reparo en dicho paraje llamado Obayz, a un bulto como de hombre que estaba algo apartado del camino real, y agachado o agobiado, y por ver dicho sittio, sospechoso, le tento asi en lengua bascuenze como en romanze, dos e tres bezes para que le respondiese, y le dijese quien hera, y a que estaba alli, y como no le contesto, ni le respondio cosa, y reparo que se mobia hazia a el como que queria ttomar algun palo, o arma para cometerle, se anttizo y le disparo dicha escopeta...”*. Orduan denak bueltatu ziren hilketaren eszenatokira eta ezagutu zuten hildakoa, Pedro Badiola lekeitiarra (benetan Nabarnizkoa).

Tragikomedia hasi baino ez zen egin. Hilketari apal-apal onartu zuen danbolindaria Udaletzeko kartzelarantz zeramaten preso ihes egin zutenean: *“... bino el deponente con el referido tamborilero preso, para la Casa consistorial... quien al emparejar con dicha yglesia parroquial, preziso paso para la cittada Casa Consistorial, salto a los zimentorios de donde no quiso salir...”*. Elizaren babespean gelditu zen, justizia sekularrak ezin zuen ezer egin, bakar-bakarrik “negoziatu”. Negoziatu egin behar izan zuten danbolindariaren testigantza lortzeko, deklaratu ondoren berriro bueltatu zen “sakaratura”.

Lehenago esandakoa berretsi zuen eta lekukoaren testigantzak ere ildo beretik zihoazen: ilun zegoela, lapurreta lekua zela, defuntoa zerbait hartzera zihoala, denak hiltzailearen faboretan. Hiltzaileak hala zioen:

Badiolaren hilketa

Sanmiguelak

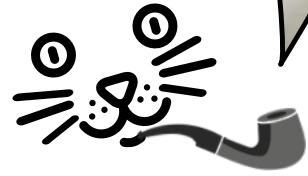
Hildakua: Pedro Badiola "Lekittirra"
 Noiz: iraila 29, 1765, Sanmiguelak Gabaz
 Nun: Ipastar. Obaiz inguruan, Hirukurtzi-
 etatik hurre.
 Zergatik: deskuiduan, zoritxarra?
 Zelan: eskopeta-tirua
 Hiltzailia: Joseph Beristain, izatez Itzian-
 rekua, Lekittoko danbolindaria.
 Gertaerak: Joseph Beristainek Pedro Ba-
 diola eskopeta-tiroz garbitu Ipastarreko San-
 Miguel jaiztatik etxera bueltan joiala.
 Xehetasunak: Beristainek, zelan ez, esan
 nahi barik hil ebala Badiola pentsaurik
 bera erasotzekotan egoala. / Beristainek ihes
 egin eta Elizan babestu, ZERGATIK?
 Libre itxi, familiak parkatu.

Fotomuntaketa. Jose Arrueren tanbolindariari guardasola kendu eta eskopeta ipini diogu. Photoshoparen mirariak!

Inuzente kua-
 drilia! Irakurlia dagoeneko
 konturatuko zan informaziño fida-
 garri bakarra zirujauarena dala. Zien-
 tziak ez dabe guzurrik esaten! Testiguak,
 barriz, hiltzailiak diruana dirue ez euren
 begiak in ikusi dabelako, hiltzailiari entzun
 dotselako baino. Ze arraio! Zirujauaren hitzak gogoratu
 z tirua goitik behera eta hurre-hurretik egin zan gizona makur-
 tuta edo jezarrita egoala: "una herida mortal de arma de fuego
 con carga de perdigon disparada de muy zerca... estando agobiado
 agachado o sentado". The little things are infinitely the most important
 ez dozue pentsatzen Beristainek kontatakua -diplomatikua izango naz-
 ez dala Lekitton esaten dogun modura egi-berdaderua? Ikaratuta
 egoteko apunteria ezinhobia erakutsi eban, eta ondo-ondotik eta
 goitik behera... bai zera! Zenbat inuzentekeri! Difuntuen trabu-
 kua nun egoan ba? Eta errugabia bazan zergatik babestu
 zan Elizan? Hiru hilotz eta errudun
 bat bera bez! Ia laugarrena...

CHAPTER IV • LUST: Ignacio Ibarren heriotza

(apirilak 4, 1774)

Ez dagoela hirurik lau barik eta heldu gara azkenengo heriotzara, azkena eta argiena, Xerlok ez aztoratzeko modukoa. Eztabaida bako kasua, akusatuaren kontrako frogak, berak ukatu arren, ukaezinak ziren. Bestalde hilketa hain basatia izan zen familiaren barkamena, hainbatetan ikusi duguna, ezinezkoa zela. Ezin da oharkabean inoren zama moztu: “... luego que se le dio la buelta se le vio que tenia degollado su pescuezo a mas de otras dos heridas una sobre cejas y la otra en mitad de la caveza...”.

IKERKETA

Elementary, my dear Watson

Laster eman zituen emaitzak ikerketak. Hainbat testiguk ikusi zuten Ignacio defuntua ezezagun batekin aurreko egunean eta goizalde hartan. Bera izan behar zen hiltzailea, deskribapen zorrotza ere bazuten, baina nor zen?

“vestido con almilla roja escarlattinada, o, de escarlattin, ottra blanca de cottonia, calzon negro, medias azules, polainas corttas, abarcas en los pies, en la caveza una montera y red y un ceñidor de varios colores, de estatura arqueadas, axxddo de cara, moreno y de poca barba, y cubiertta la cara en mucha partte con un pañuelo attado a la caveza con prettesto de dolor de muelas, y en realidad por cubrir una berruga, ó, lunar que ttenia en la mendibula (sic) ynferior del lado derecho, y que no pudiese ser reconocido...”. Aurpegi horri izena ipini behar zitzaion.

Hari-muturrak lotuz konturatu ziren Ignacio Ibarren

emazte Manuela Aranak hilketarekin zerikusia zuela eta “ustezko” hiltzailea bere amorantea zela. Berandu zen, Juan Legarreta susmagariari ospa egin zuen; Manuela, berriz, kartzelara eraman zuten. Antza, emaztea eta senarra aspaldi haserretuta eta banatuta zeuden, antza berriri, emaztea desleiala zelako. Aspaldi nahastu zen handikiren batekin: “Y alguna bez que otra expuso, que con su mujer no hacia vida maridable por haberla subzedido una frajilidad con una persona pribilegiada...” eta azken aldian ustezko hiltzailearekin zebilen. Emakume mihiluzea, testigu bati esan omen zion: “... que gustosa daria un doblon de a ocho al que llebase la notizia de la muerte de dicho Ygnacio su marido”. Egia izan ala ez, ez zen bere kontra zegoen froga bakarra. Lehenxeago ama izan zen (apirilak 6) eta dagoeneko jakingo duzue nor zen aita. Adulterioa ukaezina zen, hilketa kargua izango zen bere ardura nagusia.

Eta hor amaituko zen istorioa Juan Legarreta inozoa (barkatu esaera) ez bazen bueltatu eta zelan bueltatu gainera! Eliza batean egindako lapurreta batean parte hartu zuen, agian zuzenean izan ez bazen ere. Adulterioa, lapurreta eta erahilketa!

Zelan demontre irtengo zen onik honetatik! Lekeitio erdiak ikusi zuen defuntuarekin pasieran, ardoa edaten, afaltzen, lotan eta azkenik Ispas-terrerantz (elkarrekin) joaten.

Bere defentsan Juan Legarretak sano eta salbu utzi zuela “ezezaguna” zioen. Ez zekien Ignacio Ibarrekin egon zena harek ez ziolako esan zelan deitzen zen. Badaezpada, ez zekien ezta Manuela Arana ezkondu-ta zegoenik ere. Beraz Lekeitio kasualitatez aurkitu zuen gizona bere zoritxarrerako Manuela Aranaren senarra izan zen eta (gainera), bere zoritxarrerako berriri, norbaitek erahil egin zuen. Ezagutzen zuela onartzen bazuen akabo!

Ezinean zebilen, erantzunek ez zuten inor konbentzitzen eta abokatuaren argumentuak ez ziren azkarregiak. Badakigu harrapatua ez izateko alde egin zuela eta Erroma eta Santiagora joan zela, bere hitzetan, promestu zuelako. Abokatuarenetan damututa zegoelako: “arrepentido de lo que havia ofendido a su Magestad con los torpes y adulteros actos que havia tenido con Manuela de Arana”. Odolez betetako oinetakoak, gezurak –bere hitzetan: “por tener de costumbre los que andan en contrabando el no declarar la verdad”–, arropa aldaketak... ez zioten laguntzen.

☹️ Ai ene penia! Gaztia izatia zer dan! Burua galtzen dabe gaztiak, amodio kontuakin. Zer dala ta Ignacio Ibarra hil, emaztiagaz aspaldi banatuta baegoan? Zer uste eban, senarra hilda emaztiagaz ezkonduko zala? Txoriburua eta narrasa!

Dena zegoen Legarretaren kontra, azkenean lau urte beranduago, 1778an, erantzun behar izan zuen hilketa, adulterioa eta lapurretarengatik (... sobre la muerte alebosa dada a dicho Ygnacio; adulterio enttre los citados Juan y Manuela, urto de vasos sagrados...).

Honek aurreko guztien partez ordaindu zuen. Garesti, heriotza zigorra ezarri baitzioten berari eta Manuela Aranari: “... los denotados Juan de Legarreta, y Manuela de Arana les debo de condenar, y condeno, a que de la prision en que existen sean sacados con gorras y capuces negros enluttados en seron en xx por direccion del ministro de la villa? que publique sus delitos y asi llebados via recta desde el (sitio dela prision)? asta el lugar del suplicio, poniendose en el acostubrado a prebencion un tablado se les de garrote hasta que mueran naturalmente en pena y castigo de sus delitos y maldades y egecutados que sean ambos muerttos los cuerpos de los dichos dos reos sean encubados y echados a la rria para que a otros sirba de escarmiento y nadie sea osado de

1774-7-18ko agiria. Juan Legarreta Santiagon erromes egon zela ziurtatzen zuen dokumentua. (Omnibus, & singulis praesentes litteras inspecturis notum facio, Joannem a Legarreta Hispanum ex natione Cantabris, suam Patriam redeuntem hoc Sacratissimum Templum visitasse...)

tocarles ni sacarlos sin mi licencia...". Sententzia apelatu zuten eta behintzat Manuelak heriotza zigorra saihestu zuen: "condenamos a la susodicha en diez años de reclusion en la Carcel de la Galera de esta Corte". Juanek, berriz, lortu zuen bakarra bere gorpua tinan ez sartzea izan zen.

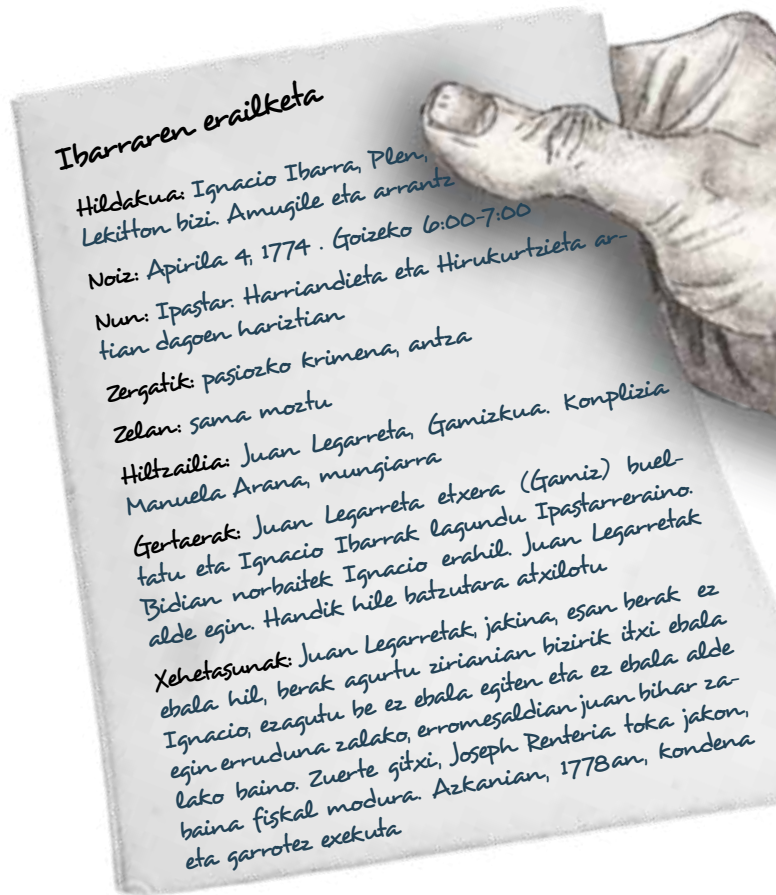

"Por una navaja" Desastres de la guerra, 34. Francisco Goya, 1815

GARROTEA

1778-8-5ean exekutatu zuten Juan Legarreta Ignacio Venturarekin batera Bilbon. Garrotez hil zuten bizkaitarra zelako eta kaparea (hidalgo), Ignacio berriz, urkatu egin zuten. Gainera Karitate eta Erruki kofradiak bere gorpua lurperatzeko egindako eskaera baimendu egin zuen Korrejidoreak. Aldiz, Ignacio Venturaren gorpua lau zatitan moztu zuten eta Jaurerriko lau lekutan utzi eskarmentu modura bide-lapurra zelako eta arazo larri horrekin moztu nahi zelako. Ikuskizun beldur-garria!

"Ynmediatamente y siendo como a cosa de nueve oras y media de la mañana, minuto mas o menos de oy dia cinco de Agosto, y año de mil setecientos y setenta y ocho; haviendo echo Juan de Ybarreche Alcalde de la Carcel publica de esta villa el entrego que ofrecio de la persona de Juan de Legarreta, preso a los... Ministros Alguaciles para dar cumplimiento a lo mandado por las sentencias... fue sacado de dicha Carcel... el expresado Legarreta encima de una mula de silla enlutada con el Pregonero adelante, en que iba publicando en altavoz, frente de dicha Carcel, en el primer Canton de la Calle que llaman de Artecalle, y entrada de la Plaza publica el Pregon del tenor siguiente Esta es la Justicia que manda hacer el Rey Nuestro... en este reo llamado Juan de Legarreta natural de la anteyglesia de Gamiz por la muerte violenta, alebrosa, asesina de Ygnacio de Ybarra marido que fue de Manuela de Arana, adulterio de esta con este dicho reo, hurto de vasos sagrados, y otras cosas el que a sido condenado con la pena ordinaria (APURTUTA) de garrote En esta forma fue conducido por la calle de Artecalle, una de las publicas, via recta hasta que aviendo llegado a la dicha Plaza publica, siendo a cosa de las diez de este mismo dia, donde se hallava puesto un tablado, hasta donde le asistieron exortando... en el qual dicho Tablado le fue dado garrote por Andres Brizuela ejecutor de sentencias...".

Mundua txikia ei da. Ezustean, Arropaingo tabernaren gaineko auzian (LUA R 37), Pedro Ugarriza Bedaruko testiguak hilketa hori gogoratu zuen: "que por Pascua de Resurreccion inmediata hizo quatro años cuedio una muerte en dicho camino entre los sitios llamados Arriandiac, y Yrucruceta, lo que save por que haviendose publicado dicha desgracia en la referida Ante Yglesia de Bedarona movido de curiosidad el testigo se fue desde ella a dicho parage a verlo... y vio el cadaver que estava tendido en tierra degollado, en donde havia muchisima gente que fueron a verlo... y que la mañana de este dia se egecuta la sentencia de garrote en el agresor en la villa de Bilbao...". Badirudi espektakulu monumentala montatu zela erailketa egunean, garrote egunekoa ez zen atzean geratuko!

Erabilitako dokumentuak
BFAH, JUDICIAL, TENIENTE GENERAL, CRIMINAL
JTB0762/003. 1774-04-04 / 1774-12-09
BFAH, JUDICIAL, TENIENTE GENERAL, CRIMINAL
JTB0762/004. 1775-01-07 / 1775-10-15
BFAH, JUDICIAL, CORREGIDOR, CRIMINAL
JCR1545/006/004. 1775-08-29 / 1775-09-01

